

ВОБРАЗ ПРАГІ Ў ЗБОРНІКУ Я. СЭЙФЕРТА «ГОРАД У СЛАЗАХ»

Ю. А. Шлемен

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4,
220030, г. Мінск, Беларусь, yulenska.shlemen@mail.ru*

У артыкуле разглядаецца вобраз Прагі ў першым паэтычным зборніку Я. Сэйферта «Горад у слязах». Нягледзячы на тое, што вершы з названага зборніка сталі дэбютам літаратурнай дзейнасці будучага нобелеўскага лаўрэата, крытыкі высока ацанілі талент маладога творцы, а таксама звярнулі ўвагу на вобраз Прагі ў яго вершах. У далейшым дадзены вобраз стане дамінантным у творчасці чэшскага паэта, таму мэта дадзенага даследавання – аналіз уплыву вобраза Прагі на далейшую творчасць Я. Сэйферта. У артыкуле таксама вылучаны мастацкія сродкі, выкарыстаныя аўтарам для адлюстравання вышэйзгаданага вобраза.

Ключавыя словы: вобраз Прагі; зборнік «Горад у слязах»; паэзія Я. Сэйферта; пражскі цыкл; дамінантны вобраз.

На розных этапах развіцця грамадства і творчасці пісьменнікаў, якія прадстаўляюць сваёй літаратурнай дзейнасцю розныя народы, мастацкі вобраз можа набываць разнастайныя формы. На гэта ўплываюць фактары, звязаныя са зменамі ў самім чалавеку, яго мысленні і прынцыпах, а таксама зменамі формаў, з дапамогай якіх аўтар і адлюстроўвае мастацтва. Менавіта таму важна прасачыць адлюстраванне вобраза Прагі, да якога звярнуўся чэшскі паэт Я. Сэйферт на пачатку творчасці, каб параўнаць першаснае ўспрыняцце аўтарам дадзенага вобраза.

Будучы нобелеўскі лаўрэат распачаў сваю дзейнасць у перыяд, натхнёны пралетарскай будучыняй, уступіў у плынь чэшскай літаратуры сваім першым паэтычным зборнікам «Горад у слязах» («Město v slzách», 1921). Вершы, напісаныя творцам на пачатку яго паэтычнай дзейнасці, крытыка высока ацаніла. Л. Махала адзначаў: «Крытыкай таго перыяду быў ацэнены першы зборнік Сэйферта вельмі станоўча, аўтар прадставіўся ў добрым свеце» [2, с. 228].

У зборніку «Горад у слязах» прасочваюцца ўрбаністычныя матывы. «Кніга была наіўнай... многа слоў, ніякай паэзіі, але ўсё-такі кавалачак, невялікі кавалачак жыцця жыжкаўскіх вуліц, нямнога лірыкі галерэй жыжкаўскіх дамоў, нямнога наіўнай эротыкі, хлапечы вопыт на няцвёрдых нагах, імкліvasць бурлівай эпохі, запушчанай матарам рускай рэвалюцыі», – пазней ацэньваў свой зборнік пісьменнік [1]. У поўнай меры

паэт адлюстраваў свой жыццёвы вопыт юнака з пражскай працоўнай украіны. У вобразным ладзе першай кнігі вылучыліся рысы, якія стануць характэрнымі для яго паэтыкі наогул: паэтызацыя «празаічнага» жыццёвага матэрыялу, апора на рэалістычную дэталь; зварот да багатага чэшскага гісторыка-культурнага кантэксту з мэтай перадаць велічнасць народа і абудзіць яго да будучых змен.

У зборніку сустракаюцца пераважна чэшскія локусы, найбольш ярка і дэтальна апісваюцца пражскія будынкі і месцы, што стварае ў чытачоў яскравы вобраз дадзенага горада. Злучанасць маладога пісьменніка з Прагай ад самага дзяцінства дазволіла яму паказаць і адлюстраваць вобраз сталіцы ў першым паэтычным зборніку па-новаму, апісаць чэшскі горад і лакацый так, як ніводны з чэшскіх пісьменнікаў яго дагэтуль не прадстаўляў.

Ужо ў першым вершы пад назвай «Báseň úvodní» («Пралог») аўтар стварае змрочны вобраз горада з дапамогай назоўніка з адмоўнай канатацыяй: «Hranatý obraz útrpení // je město» («Квадратным абразком пакут // з'яўляецца горад») [3, с. 11]. Аднастайнасць гарадскога асяродку перададзена з дапамогай сінтаксічнага паралелізму, што падкрэсліваецца ўжываннем дзеясловаў з адмоўнай часціцай: «Svou slávou // nezvítězilo město nade mnou, // svým majestátem a velikostí mě neočarovalo» («Сваёй вядомасцю не перамог горад нада мной, // сваёй веліччу і прасторай мяне не зачараваў») [3, с. 11]. Ужыванне асіндэтона пры пералічэнні прыроднага багацця перадае зачараванасць лірычнага героя гэтай разнастайнасцю: «...miluji hvězdy, lesy, prameny, louky a květiny a navrátím se v jejich náručí tajemnou» («...я люблю зоркі, лясы, крыніцы, лугі і кветкі і вяртаюся ў іх абдымкі таемныя») [3, с. 11]. Супрацьпастаўленне гарадскога і прыроднага асяродку яскрава праяўляецца ў наступным сямірадкоўі, дзе ўжыта параўнанне вуліц горада з кінутай стралой, што не дазваляе лірычнаму герою адчуць спакой у гэтым горадзе: «A přece mi cizí je ulice, // lezí jak prudce mrštěný šíp, aby dobyla světa // a v rytmus mé krve se nikdy nezladí běžící řemeny a kola» («І аднак чужой для мяне стала вуліца, // якая змешчана як хутка кінутая страла, якая захапіла б свет, // і рытму маёй крыві ніколі не адпавядаюць спешныя рэмні і колы») [3, с. 11]. Нежаданне лірычнага героя вяртацца ў спусташальны горад падкрэслівае не толькі выкарыстанне эпітэтаў з адмоўнай канатацыяй, але і ўжыванне сінтаксічнага паралелізму, які падкрэслівае разбурэнне ўсяго жывога ў апісаным горадзе: «...do toho města, jež člověka uvítá železnou ctností, // kde ani slavík nezpívá a nevoní jedlový les, // kde zatočen není jen člověk, // ale i květina, pták kůň i pokorný pes» («...у той горад, які чалавека вітае жалезным норавам, // дзе ані салавей не спявае і не пахне ядловы лес, // дзе скаваны не толькі чалавек, // але і кветка, птушка, конь і пакорлівы

сабака») [3, с. 12]. Знішчэнне ж жывых істот у гарадскім асяродку перададзена не толькі з дапамогай закальцаванай структуры самога верша, але праз параўнанне чалавека з кветкай і стаўленнем да яго, апісаным дзеясловамі загаднага ладу: «...že hranatý obraz útrpení před tvýma očima // je město; // vždyť člověk cítí jako květina: // nelámej, netrhej, nešlap!» («...што квадратным абразком пакут перад тваімі вачыма // стаў горад; // заўсёды чалавек адчувае сябе як кветка: // не ламай, не зрываў, не тапчы!») [3, с. 12].

Для Я. Сэйфэрта Прага, асабліва аддаленыя ад цэнтра раёны, сталі месцам беднякоў, што падкрэсліваецца ў вершы «Дзеці з прыгараду» («Děti z předměstí»). З дапамогай параўнання і эпітэтаў аўтар апісвае цяжкі і гаротны стан, у якім знаходзіліся тыя дзеці, якія жылі ў чэшскім прыгарадзе, прычым выкарыстанне анжамбеману дазваляе акцэнтаваць увагу чытачоў на беднасці людзей з прыгараду Прагі: «...stáli jsme dopola nazí a bledí jako křída, // my chlapci z předměstí, // neb všecky nás přemohla a všem nám na prsou klečí // předměstská bída» («...стаялі мы да паловы нагія і бледныя як крэйда, // мы, хлопцы з прыгараду, // ці ва ўсім нас перамагла і ва ўсіх нас укленьчыла // прыгарадная бяда») [3, с. 25]. Зварот да тэмы беднасці людзей прыгараду Прагі звязаны з уласным няпростым пасляваенным дзяцінствам пісьменніка. Паколькі пісьменнік увайшоў у літаратуру ў якасці паэта пад канец Першай сусветнай вайны, то ўсе ўспаміны пра складанае і беднае дзяцінства яскрава захаваліся ў памяці. «Наколькі я памятаю, была ў нас у тыя гады яшчэ адчувальная нястача. Бацька пасля вайны дастаткова доўга быў без працы, і талеркі ў нас былі амаль пустыя», – распавядаў Я. Сэйфэрт [4, с. 180]. Менавіта таму і сам горад, і яго ўскраіны ўспрымаюцца лірычным героем верша са смуткам і адзінай верай у тое, што рэвалюцыйныя падзеі змогуць змяніць становішча і палажэнне жыхароў Прагі: «Hoši, vy všichni musíte být zase zdraví, // aby až na ulicích světa ten veliký koncert bude, // mohli jste všichni hrát z partitury rudé // revoluční symfonii! // A ta, panečku, bude!» («Хлопцы, вы ўсе мусіце быць зноў здаровыя, // каб калі на вуліцах свету той вялікі канцэрт будзе, // маглі вы ўсе граць са сцягамі чырвонымі // рэвалюцыйную сімфонію! // А тая, спадары, будзе!») [3, с. 26].

У вершы «Грэшны горад» («Hříšné město») аўтар не ўжывае тапонім Прага, аднак сінтаксічны паралелізм, выкарыстаны на пачатку твора, дазваляе нам зразумець, што аўтар робіць акцэнт менавіта на гарадскім асяроддзі: «Město fabrikantů, bohačů a surových boxerů, město vynálezců a inženýrů, město generálů, obchodníků a vlasteneckých básníků» («Горад фабрыкантаў, багаццяў і жорсткіх баксёраў, месца вынаходнікаў і інжынераў, горад генералаў, гандляроў і патрыятычных паэтаў») [3, с. 48]. Ужыванне антытэзы ў пераліку прадстаўнікоў сацыяльных слаёў насель-

ніцтва, якія прадстаўлены жыхарамі з інтэлектуальнай сферы дзейнасці («vynálezci a inženýři» – «вынаходнікы і інжынераў», «vlasteneckých básníků» – «патрыятычных паэтаў») [3, с. 48] і з працоўнай («fabrikanti» – «фабрыкантаў», «obchodníci» – «гандляроў») [3, с. 48], дапамагае падкрэсліць разнастайнасць і насычанасць пражскага асяродку. Гэта сведчыць пра наяўнасць у зборніку «Горад у слязах» урбаністычных матываў, якія ствараюць агульнае ўяўленне пра жыццё бедных і багатых людзей, а таксама паказваюць шматграннасць апісанага вобраза Прагі. Можна лічыць, што паэт у поўнай меры адлюстрававу свой жыццёвы вопыт – вопыт юнака з пражскай працоўнай ускраіны. Аднак сам пісьменнік ацэньваў свой зборнік наступным чынам: «Кніга была наіўнай... многа слоў, ніякай паэзіі, але ўсё-такі кавалачак, невялікі кавалачак жыцця жыжкаўскіх вуліц, нямнога лірыкі галерэй жыжкаўскіх дамоў, нямнога наіўнай эротыкі, хлапечы вопыт на няцвёрдых нагах, імклівасць бурлівай эпохі, запушчанай матарам рускай рэвалюцыі» [1].

У вершы, які мае такую ж назву, як і ўвесь зборнік, адлюстравана галоўная ідэя: Прага пралетарскіх прыгарадаў – горад беднякоў і небагатых людзей, якія спадзяюцца на хуткія змены і паляпшэнне ўмоў жыцця. Выкарыстання эпітэты і адухаўленне пры апісанні слёз дазваляюць перадаць горыч і пакуты, што яны адчуваюць на працягу свайго гаротнага быцця, але разам з тым падкрэсліваецца значнасць і важнасць гэтых слёз, колькасць якіх можа затапіць цэлы горад: «...a slzy, které z očí chudých kanou, // se v jednu řeku slily, // těmito slanými slzami od pláče // zatopily by se ulice, náměstí, továrny, banky a paláce» («...і слёзы, якія з вачэй бедных сцякаюць, // у адну раку зліліся, // тымі салёнымі слязьмі ад плачу // затапілі б вуліцы, плошчы, заводы, банкі і палацы») [3, с. 48]. Ужыванне асіндэтона пры адлюстраванні лакацый горада дазваляе перадаць яго насычанасць і багацце, што падаюцца ў антытэзе з гаротнымі стогнамі бедных людзей, слёзы якіх здольныя знішчыць усю тую велічнасць пражскага цэнтру: «...a pláč a lkání, padají v město bez ustání, zbořilo by je, až by z něho poušť a holé trosky zbyly» («...і слёзы, і стагнанні, падаючы ў горад бесперастанку, знішчылі б яго, што ад яго пустыня і голыя руіны засталіся») [3, с. 48].

Нягледзячы на тое, што пры паказе жыцця ў прыгарадзе Прагі аўтар выкарыстоўвае супрацьлеглыя абстрактныя назоўнікі – «město života, radosti a bolesti» («горад жыцця, радасці і болю») [3, с. 48], лірычны герой любіць гэты горад і спадзяецца на хуткія змены ў жыцці бедных людзей, што падкрэсліваецца рытарычным звяроткам да кожнай вуліцы і дамоў: «mé město, ulice má a dom» («мой горад, вуліца мая і дом») [3, с. 48]. Адзінае, з чым ён не можа пагадзіцца, – наяўнасць тых вышынных будынкаў і гмахаў, якія пастаянна растуць і не пакідаюць месца

нават для птушак: «...však to, že tvoje rozhledny, věže a komíny pod mraky tam nenechaly místo ani pro ptáky» («...аднак тое, што твае аглядныя пляцоўкі, вежы і трубы не пакінулі месца нават для птушак») [3, с. 48]. Дадзеная супярэчлівасць у адлюстраванні пачуццяў лірычнага героя да Прагі, які, з аднаго боку, адчувае замілаванасць да кожнай вуліцы і завулка, але з іншага боку, асуджае яго велічнасць, што не прыносіць карысці простым людзям з пражскіх прадмесцяў, можа быць патлумачана імкненнем аўтара перадаць прагу змен і жаданне рэвалюцыі, што змяняць лёс працоўных.

У вершы «У прыгараднай вулачцы» («V předměstské uličce») з дапамогай увасаблення аўтар апісвае выгляд прыгарадных вуліц, але зноў звяртае ўвагу чытачоў на беднасць і галечу яе жыхароў, якія «nepočítají do tisíc peníze svoje» («не лічаць тысячамі свае грошы») [3, с. 53]; «začíná uprostřed města a vede až v předměstská pole» («пачынаецца ў цэнтры горада і вядзе ажно ў прыгараднае поле») [3, с. 53]. Пры апісанні прыроднага асяроддзя паэт выкарыстоўвае ўвасабленне з адмоўнай канатацыяй, што тлумачыцца прысутнасцю побач з дрэвам пражскай гарадской фабрыкі, негатыўны ўплыў на наваколле якой апісаны з дапамогай эпітэту і анжамбеману, паколькі аўтар такім чынам спрабуе супрацьпаставіць прыроднае жыццё і гарадскія забудовы: «...z akátů, které živoří u zdi před černou fabrikou» («...з акацый, якія вянуць каля сцяны // перад чорнай фабрыкай») [3, с. 53]. Разам з тым завод у Празе таксама паказаны ў якасці жывой істоты, якая прачынаецца штодзень, што падкрэслена з дапамогай увасабленняў: «...vždyť toto hrobové ticho se zrána hned samo v sebe zřítí, až zazní sirény a až se rozběhnou stojící kola, až tímto hlaholem továrna vzbudí se ke svému každodennímu životu» («...аднак тая грабавая цішыня зранку адразу сама ў сабе, калі загучаць сірэны і калі разбягуцца колы, што стаяць, калі гэтым гоманам завод працнецца да свайго штодзённага жыцця») [3, с. 53]. Ужыванне параўнання, а таксама шматлікіх увасабленняў і адухаўленняў дазваляе пісьменніку найбольш яскрава і падрабязна паказаць, як завод і ўсе яго прылады забіраюць сілы ў простых пражскіх працоўных, што вымушаны там працаваць праз галечу: «...železem prosákly vzduch zde životu ubírá síly // a řemeny trhají údy lidských těl silou nerozváznou, // jako by trhaly snad jen na louce kopretiny, // jen aby stroj se napojil krví vlašnou» («...жалезем прасякнутае паветра тут у жыцця забірае сілы // і рамяні ірвуць канцавіны чалавечых цел сілай невымяральной, // як бы ірвалі толькі на лузе рамонкі, // толькі каб машына напілася крыві вільготнай») [3, с. 54]. Аднак лірычны герой шчыра верыць у тое, што хутка прыйдуць змены, якія зробяць простых людзей шчаслівымі ў гэтым горадзе, напоўненым «komíny svými k nebi» («трубамі сваімі да неба») [3, с. 55], бо ў працо-

ўных ёсць жаданне і імкненне да перабудоў, што падкрэсліваецца з дапамогай сінекдахі: «...ta továrna se přec sama již proklíná a sama sebe viní, // uprostřed tisíců srdcí» («...гэты завод сам сябе праклінае і сам сябе вінаваціць, // сярод тысячы сэрцаў») [3, с. 55].

Такім чынам, чэшскі творца распачаў сваю паэтычную дзейнасць зборнікам «Горад у слязах», які адразу атрымаў высокую ацэнку сярод літаратуразнаўцаў. Такое стаўленне да маладога пісьменніка тлумачыцца тым, што чэшская паэзія яшчэ не ведала такога адлюстравання Прагі, якой яна паўстала ў вершах гэтага зборніка. Прага Я. Сэйфэрта не старажытны горад з велічнымі храмамі і рамантычнымі сярэднявечнымі вуліцамі, гэта і не сучасная сталіца з бурлівым натоўпам. «Горад у слязах» – гэта Прага пралетарскіх прадмесцяў і гаротнага жыцця працоўных беднякоў. Цікава, вершаў гэтага зборніка заключаецца яшчэ і ў тым, што ўжо на пачатку літаратурнай дзейнасці аўтар звяртаецца да вобраза Прагі, які стане дамінантным на працягу далейшай паэтычнай творчасці.

Для больш дакладнага і яскравага адлюстравання згаданага вобраза аўтар выкарыстоўвае вялікую колькасць увасабленняў, адухаўленняў і эпітэтаў, што робіць сам горад жывым. Разам з тым лірычнаму герою не падабаецца колькасць заводаў, што пастаянна расце і павялічваецца, запаланняючы гарадскую прастору. Гэта ўплывае на выбар мастацкіх сродкаў, з дапамогай якіх паэт спрабуе супрацьпаставіць прыгажосць прыроды і нялітасцівае да чалавека гарадское асяроддзе.

Ужо ў першым паэтычным зборніку Я. Сэйфэрт праявіў сябе як шматбацьцальны пісьменнік, што было адзначана тагачаснай крытыкай. Аўтар з надзеяй глядзіць у будучыню, чакаючы рэвалюцыі, якая прынясе Празе і самім працоўным з прадмесцяў беспклапотнае і шчаслівае жыццё, зменіць воблік горада, які стаў галоўным вобразам для ўсяго далейшага творчага шляху будучага нобелеўскага лаўрэата.

БІБЛІАГРАФІЧНЫ СПІС

1. *Айзпурвит, К.* Ярослав Сейфэрт : К миллионам стихов на свете я добавил лишь несколько строк [Электронный ресурс] / К. Айзпурвит. – Режим доступа : <https://www.radio.cz/ru/rubrika/bogema/yaroslav-sejfert-k-millionam-stixov-na-svete-ya-dobavil-lish-neskolko-strok->. – Дата доступа : 18.09.2023.

2. *Panorama české literatury 1 (do roku 1989)* / L. Machala [a kol.]. – Praha : Euro-media Group, 2015. – 608 s.

3. *Seifert, J.* Město v slzách; Samá láska; Svatební cesta; Slavík zpívá špatně; Poštovní holub / J. Seifert. – Praha : Československý spisovatel, 1989. – 261 s.

4. *Seifert, J.* Všecky krásy světa / J. Seifert. – Plzeň : Typografie Oldřich Hlavsa, 1982. – 640 s.